

ERKÖLCSI NEVELÉSI PROBLÉMÁK A MAGYARORSZÁGI VIDÉKI PEDAGÓGIAI SAJTÓBAN, 1867—1945

Dr. BERENCZ JÁNOS

A kapitalista Magyarország vidéki pedagógiai sajtója neveléstörténeti, problémátörténeti szempontból feltáratlan. Csupán bibliográfiai jellegű adatgyűjtéssel rendelkezünk a vidéki pedagógiai sajtóra vonatkozóan (a folyóiratok megjelenési helye, éve, szerkesztői) — de neveléstörténeti szempontból való feldolgozásuk teljesen hiányos. A neveléstudományi és neveléstörténeti művekben legfeljebb néhány országosan ismert (főképp szegedi) folyóiratról történik itt-ott említés, a vidéki pedagógiai folyóiratok zöme úgy látszik, végképp a „feledés homályába” merül pedagógiai irodalmunkban.

A következőkben csupán az erkölcsi nevelés legfőbb területei, vonatkozásai szempontjából igyekszünk konkrétan feldolgozni a vidéki folyóiratok anyagát — mindenütt röviden a lényeges, tipikus vonások felvázolására törekedve.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kultúrpolitika, a nevelésügy általános tendenciája határozottan érvényesül a vidéki folyóiratokban is. Így pl. a vallás-erkölcsi nevelés jelszavai, a nacionalizmus, sovinizmus, a nemzetiség-ellenesség (vö. az 1879:VIII. tc. és 1907:XXI. tc. intézkedéseivel) élénk visszhangra találnak a vidéki pedagógiai lapok hasábjain. A szocialista-ellenesség is több ízben határozott hangot kap. Ritkábban foglalkoznak a munkára való neveléssel, jellemneveléssel.

Tanulmányunk felépítésében a következő elrendezés érvényesül:

Kiindulásul a vidéki pedagógiai sajtó néhány általános vonásait jellemezzük röviden (A), — majd a kiegészítéstől az első világháború végéig terjedő korszakot (B), — végül pedig az ellenforradalmi rendszer vidéki pedagógiai folyóiratainak erkölcsi nevelési törekvéseit jellemezzük. (C)

A) A vidéki pedagógiai folyóiratok néhány általános vonása:

A következőkben 110 vidéki folyóirat kritikai jellemzésére alapozzuk megállapításainkat. Az összes vidéki pedagógiai folyóiratok száma ennél valamivel nagyobb, — de a többi folyóirat átnézésakor kide-

rült, hogy azok vagy igen rövid életűek, vagy tisztán a tanítóegyesület szervezési kérdéseivel foglalkozó, vagy inkább általánosabb közművelődési orgánumok voltak, amelyekben az erkölcsi neveléssel érdemlegesen foglalkozó megnyilatkozás nem olvasható. Ezért bibliográfiánkban is, feldolgozásunkban is ezeket mellőzhetjük.

A feldolgozásunkban szereplő folyóiratoknak összesen 712 évfolyama jelent meg. Ebből adódik, hogy egy folyóirat átlagos élettartama 6,47 év. Elsősorban gazdasági, kiadási nehézségek miatt volt ennyire rövid egy-egy lap élettartama, de hozzájárult a lapok megszűnéséhez néhány esetben a hatóságok, a tanfelügyelőség, vagy az egyház közömbössége, vagy fékező, akadályozó hatása is — természetesen a bátrabb hangvételő, bíráló szellemű orgánumok esetében. Néhány esetben személyi ellentétek is meghúzódnak a lapok megszűnésének hátterében. Jellemző a tanügyi lapok rövid élettartamára, hogy 52 azoknak a folyóiratoknak a száma — tehát az összes pedagógiai lapoknak csaknem a fele! — amelyek 1—2 évi megjelenés után működésüket beszüntették.

A cikkek politikai-világnézeti beállítottságára természetesen döntő hatást az uralkodóosztály kultúrpolitikája gyakorolta. Elég ritkán találkozhatunk elvi bírálatokkal, ellenzéki hangokkal. Mindenesetre bizonyos mértékű különbségek mutatkoznak a cikkek tartalmában is aszerint, hogy kik a lapok fenntartói, szerkesztői, tulajdonosai:

Az egyházi lapok

közül a katolikusok képviselték a leginkább konzervatív és reakciós irányvonalat. Pl. az 1865-ben megindult „Kalauz a nevelés és oktatás terén” (Pécs, Katholikus egyházmegyei közlöny) határozottan az „eredeti bűn” dogmájának alapján áll. a középkori szigorú, rideg erkölcsi nevelési elveket képviseli, szembenáll a liberális polgári erkölcsi neveléssel.

A kiegyezés után, az 1870-es években indított katolikus egyházi folyóiratok többnyire kifejezetten harcolnak az Eötvös-féle népoktatási törvény ellen, a polgári liberalizmus akkor nálunk haladó népoktatási törekvései ellen. Ilyen harcos konzervatív folyóiratok pl. a „Népiskolai Lapok”, Szatmár, 1870—71.; a „Nevelészet”, Székesfehérvár, 1873.; a „Néptanoda”, Marosvásárhely, 1870—72.

Ez utóbb említett folyóirat szélsőséges maradiságára jellemző, hogy nyíltan és dühödtén ágált a felvilágosult polgári pedagógia, sőt az egész klasszikus polgári pedagógia ellen. Nem kímélte Pestalozzit sem, mert szerinte Pestalozzi erkölcsi nevelési törekvése „nem eléggé pozitívan” vallásos. — „Az oktatás, mely csak a lélek fejlesztésére irányult, az önzést és elbizakodottságot táplálta, ellenszere, melyet egyedül az istenfélelem nyújthat (!) — ismeretlen vala ott... — (ti. Pestalozzi intézetében.)... „Ez intézetben — folytatja Pestalozzi intézetéről — felnevelkedtek anélkül, hogy az isten ígéjéről csak sejtelmük lett volna” — írja a folyóirat egy vakbuzgó, elfogult tanítvány utólagos vádaskodása alapján. („Néptanoda”, Marosvásárhely, 1872. III. évf., 13 sz., — „Irányszem” c. cikk).

A protestáns tanügyi lapok — bár természetesen szintén idealisták, valláserkölcsei alapon állnak — általában mellőzik a materializmus elleni dühös kirohanásokat, többnyire megértőbbek a polgári liberalizmussal szemben, sőt a konzervatív katolikus sajtóval szemben inkább a polgári, haladóbb törekvéseket képviselik nem egy esetben. (Ilyenek pl. a „Protestáns Tanítók Lapja”, Hódmezővásárhely—Hajdúböszörmény, 1890—93., — a „Református Tanítók Lapja”, Hajdúböszörmény, 1901—1903., — a Protestáns Néptanító, Hajdúnánás, 1887—1890. stb.)

A vidéki tanügyi folyóiratok egy másik, nagyobbik része a megyei szervek, a *tanfelügyelőség* lapjaként jelent meg. Egyes folyóiratokat a megyei Tanítóegyesület adott ki, más esetekben — elég gyakran — a tanfelügyelőség és a helyi tanítóegyesület közös kiadásában jelentek meg folyóiratok. Azokban a lapokban, amelyekre a haladóbb szellemű tanítóság, a tanítóegyesület gyakorolt befolyást, több olyan megnyilatkozást találunk, amelyek józanul, objektíven vetnek fel kérdéseket, esetenként bíráló hangot is megütnek és egészben véve a polgári liberalizmust képviselik. Ilyen esetekben — olvashatunk becses, az uralkodó kultúrpolitikához képest haladó tendenciájú írásokat is. Természetesen a haladó jelleget viszonylagosan és „cum grano salis” kell értenünk, hiszen az uralkodó, hivatalos nacionalista kultúrpolitika — főleg az 1880-as évek, a századforduló óta, határozottan rányomta bélyegét a vidéki pedagógiai sajtóra is.

Külön helyet foglalnak el az ún. „diáklapok”, melyek a középiskolai önképzőkörök tevékenységét tükrözik, a diákok írásait közlik. Egyes esetekben azonban tanulságosak a fiatalság világnézeti-erkölcsi arculatára, szellemi nivójára vonatkozóan is. (pl. „Diák-lap”, Alsókubin, 1903. — „Diákelet”, Pécs, Szt. Erzsébet gimn. — „Magyar Diák”, Kassa, 1899, stb.)

Nemzetiségi szempontból

tekintve, a vidéki pedagógiai sajtó híven tükrözte a régi magyar uralkodóosztály nacionalista, magyarosító törekvéseit. Ennek bizonyossága, hogy csupán két olyan jelentősebb vidéki pedagógiai orgánus van, amely nemzetiségi nyelven jelent meg:

az egyik, az Újvidéken németül megjelent „*Neue Ungarische Schulzeitung*”, 1886—1888;

a másik, a románul Sibiu-ban (Nagyszeben) megjelent, román nyelvű „*Foiă Pedagogică*” (1897—99.).

Az említett nemzetiségi folyóiratok is rövid életűek voltak, és éppen azért, mert néhányszor — közvetlenül vagy inkább közvetve — bírálták a hivatalos nemzetiségelnökök, „magyarosító” kultúrpolitikát, a hatóságok rövid idő múlva megakadályozták megjelenésüket.

A folyóiratok célkitűzését

sok esetben mindjárt az induláskor, vezércikkben is megfogalmazta a szerkesztőség. Gyakoriak a kifejezetten *provinciális célkitűzések*, pl. a helyi, megyei iskolaviszonyokról való tájékoztatás, — a tanítóság köl-

csönös informálása, a közművelődés helyi, megyei érdekeinek szolgálata. Nemritkán kifejezetten a helyi *tanítóegyesület érdekvédelmi* orgánusaként szerepel a folyóirat. (Néhány konkrét példa a provinciális célkitűzés megfogalmazására: „Tanügyi Értesítő”, Beszterce, 1895; „Tanügyi Lapok”, Szabadka, 1885—86.; „Tanítószövetség”, Szabadka, 1913., stb.)

Akadnak azonban kifejezetten szélesebb horizontú, általánosabb célkitűzésű vidéki pedagógiai folyóiratok is. Ilyen pl. a „Magyar Pestalozzi”, mely 1898-ban Kolozsvárott indult meg, majd hamarosan Budapestre költözött a szerkesztőség — ezért a fővárosi, országos pedagógiai lapok közé sorolandó. Általánosabb, országos horizontúak pl. az óvoda és iskola közti kapcsolatot munkáló sajtótermékek. (Ilyen pl. a „Magyar Kisdednevelés és Népoktatás”, Eperjes, 1895—1918; Óvoda és Iskola, Hódmezővásárhely, 1914—19.)

— Nagy változatosság tapasztalható, ha a pedagógiai lapok *rovatait*, a *cikkek tartalmi megoszlását, színvonalát* vizsgáljuk.

A gyakori — meglehetősen szűken értelmezett — provinciális célkitűzések következménye, hogy sok esetben nagy terjedelmet foglalnak el a tanítóság helyi érdekvédelmével — ezen belül a fizetéssel, korpótlékkal, lakással, nyugdíjjal — kapcsolatos írások. Az ilyen cikkek kultúrpolitikai szempontból, a tanítóság valóságos helyzetének reális megítélése szempontjából érdekesek, tanulságosak számunkra — ezúttal azonban tanulmányunk tárgyán kívül esnek.

Az írások nagyobb része didaktikai, metodikai tárgyú. Ezek szintén kívül esnek jelen vizsgálódásunkon. Akadnak — ritkábban — egy-egy kérdés irodalmát is összefoglaló, áttekintő cikkek is. — Viszonylag kisebb teret kaptak az erkölcsi neveléssel foglalkozó írások.

A cikkek színvonala is tarkaságról tanúskodik. Tudományos szintű elemzést természetesen nem is várhatunk a vidéki folyóiratoktól. Sajnos, elég sok a közhelyeket tartalmazó, dagályos írás. Viszont becsesek számunkra az eleven, friss tapasztalatleírások, — pedagógiai megfigyelésről, kísérletezésről tanúskodó cikkek, — a valódi helyzetet objektíven, józanul feltáró, értékelő megnyilatkozások.

B) A vidéki pedagógiai folyóiratokban tükröződő erkölcsi nevelési problémák, 1867—1918:

Az általános jellemzés kapcsán néhány konkrét példában történt már utalás arra, hogy az 1870-es években határozott formát öltött a vallási reakció harca a „közös”, állami iskolák, a liberális polgári erkölcsi nevelés ellen.

Ebben az összefüggésben kell említést tennünk azokról, akik — a polgári liberalizmus szellemében, gyermeklélektani érvekkel is operálva, — kiálltak a „vallás erkölcsi nevelés” maradisága, korlátoltsága ellen. Ilyen volt például Gárdonyi Géza ismert, harcos folyóirata, a „Tanítóbarát” is. (1886—88.) De másutt is találhatunk hasonló kritikai hangokat a vidéki sajtóban. (pl. az „Egységes Nemzeti Közoktatás”-ban,

1901/1. sz., Pálincás Béla: „Vallástani ferdeségek a népiskolában”.) E bátor valláskritikai cikkben a szerző kifogásolta a Káté tanítását, a gyermek számára érthetetlen anyag magoltatását, a szabad, önálló gondolkodás béklyóba verését. „Nem arra kell a gyermeket megtanítani, hogy mi a bűn, hanem arra, hogy mi a jó, mi a nemes” — olvashatjuk a cikkben, a tízparancsolat tanítására célozva. Ezután szellemesen, éles logikával mutatja ki, hogy a valláserkölcst több fogalma — értelmi, fejlődéslelektani és egyéb pedagógiai megfontolásokból — nem magyarázható az iskolában kellő szemléletességgel, konkrétsággal. (Pl. „bujaság”, — paráznság, — tisztátalan gondolat és kívánság stb.) — A gyónás pedig — folytatódik az okfejtés — szinte feljogosítja a felnőttet is, gyermeket is a bűnre — azzal, hogy a gyónáskor könnyűszerrel „feloldozást” adnak és valójában nem is tartanak vissza a bűn elkövetésétől.

— Végül feltétlen kiemelést érdemel a „Az Iskola” című, Komáromban megjelent folyóirat (1910. évf. Szerk.: Tuba Károly) — a régi, milleneumi Magyarországon szinte példátlanul bátor ateista mondások közlése miatt, a valláserkölcst éles, nyílt bírálatáért. E folyóiratban a szövegek közt, feltűnő helyen ilyenféle aforizmákat olvashatunk:

— „Vallások elpusztulnak, amikor igazságuk bebizonyosodik. A tudomány elhunyt vallások archivuma. (Az Iskola, 1910/8. sz.)

— „Nem lesz addig erős, nagy Magyarország és kulturális magyar nemzet, amíg a felekezetek járma alatt nyög a népnevelés és a népoktatás.” (Az Iskola, 1910/10. sz.)

— „A kancsukának legközelebbi rokona a „pásztorbot”. „Avval a testet verik véresre, evvel a lelket verik agyon.” (Az Iskola, 1910/10. sz.)

— „Az egyházak egyenes ellentétben állnak az emberiség szellemi és erkölcsi érdekeivel.”

**
*

Az ifjúság erkölcsi arculatáról

A polgári társadalom erkölcsi hanyatlásáról a kor lapjaiban, dokumentumaiban sok anyagot lehet találni. Országosan is jellemző módon, erőteljesen kaptak e problémák hangot az 1896-ban rendezett II. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson is. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a vidéki pedagógiai sajtó is foglalkozott az erkölcsi bajokkal, problémákkal.

Az ifjúság erkölcsi hanyatlásáról meglehetősen borús hangvételű cikkeket olvashatunk a vidéki pedagógiai sajtóban már 1877-ben is. (Aradvidéki Tanítóegylet Közlönye, 1877/4. sz. Lukács János: „A mi ifjaink sietnek élni”.)

Ettől kezdve 1890-ig eléggé sűrűn foglalkoztatják vidéki pedagógiai sajtónkat e témák. E tekintetben olyan érdekes, kortörténetileg jellemző anyagokkal találkozhatunk a vidéki lapokban, melyek az országos, fővárosi pedagógiai folyóiratokból úgyszólván teljesen hiányoznak. Némelykor szemléletesen, esetenként őszinte vagy kissé túlzott felháborodással emlegetik a falusi ifjúság erkölcsi hibáit. Pl. az „Ung-

megyei Tanügy” 1883/3. számában Csollák Mihály így ír: „Pórnépünk erkölcsi életéről”:

„Tavaszon és nyáron a suhancok az utcákat és a tereket megokkupálják és egetverő lármával, fertelmes káromlással töltik az időt. Ilyenkor egészséges gyomrú embernek nem tanácsos az utcán menni, megdobálhatják, csúfnévvel illethetik... Nyári estéken mindkét nemű ifjúság a helyiség egyes pontjain összecsoportosulva egymás ölében kéjeleg... az a legnagyobb hős, aki rezes hangjával legjobban fel tudja háborítani a természet rendjét, a lakosság békés nyugalmát.”

Az ilyen hibák okát a szerző — erősen leegyszerűsítve, a konzervatív gondolkodás alapján — abban látja, hogy: a nép szabad (?), de szellemileg kiskorú, vezetésre van szüksége, hogy szabadossá ne váljon. (Hasonló megnyilatkozásokra más megyékből is bőven találunk példákat, pl. a nyugati országrészen a soproni Népiskolai Lapok 1882/5. sz.-ban, délen a „Bácskai Tanügy” 1898/2. számában hasonló jelenségekről ír.)

A század végén, majd az 1910-es években újabb „kulminációs pontjai” vannak az erkölcsi hanyatlással foglalkozó cikkeknek. (Pl. a „Háromszékmegyei Népoktatás” 1913/11. sz.-ban, a „Vas megyei Tanítók Lapja” 1914/3. sz.-ban olvasható cikkek.)

**
*

Tartalmilag szorosan idekapcsolódik a *szexuális nevelés* problematikája, mely főleg 1902. és 1911. között foglalkoztatta többször is a vidéki pedagógiai sajtót, a morálpedagógia és a polgári reformpedagógia ösztönzésének hatására is.

A XX. század elejétől foglalkoznak a vidéki folyóiratok a gyermek „érzékiségének” megfékezésével a konzervatív vallásos pedagógia szellemében. (Pl. a „Győregyházmegyei Katholikus Tanügy” 1902—03. 6—10. sz. Millner Antal: Mit tehet a tanító a gyermek érzékiségének megfékezésére? — mit az e tekintetben már megromlottak javítására?) — Az ilyen és hasonló — olykor bőbeszédű — címek gyakran többet ígérnek, mint amennyit a konzervatív szerzők nyújtanak. A gyakorlati álláspont, a pedagógiai tanácsok többnyire nem érik el azt a szintet, amelyet a filantropista pedagógia már a XVIII. században elért.

Századunk első évtizedében a feminista mozgalom, a polgári reformpedagógia — pl. Ellen Key és hívei — sokat foglalkozott a nemi felvilágosítással, a koedukációval, általában a nemi nevelés kérdéseivel. E vitáknak csupán gyengített utórezgése hagyott nyomot a vidéki sajtóban, melyben többnyire konzervatív szerzők tájékoztatnak a feministák, reformpedagógusok törekvéseiről. (Pl. az „Alföldi Népiskola”, Szeged, 1906. 4. sz., — a „Tanügyi Tanácskozó”, Ds., 1907. 4. sz., — a „Tanítók Lapja”, Hajduböszörmény, 1907. 6—7. sz.,

— a „Hunyadmegyei Tanügy”, 1910. 11. sz., — az „Evangélikus Népiskola”, Sopron, 1911. 1. sz.)

**
*

A nacionalizmus,

az „ezeréves Magyarország”, a „magyar faj hegemoniájá”-nak jel-szavával, a legtöbb esetben reakciós politikai célkitűzésként szerepel a vidéki pedagógiai sajtóban is. Határozottan a nemzetiségek lebecsülését, kulturális elnyomásukat szolgálta, — emellett elterelte a figyelmet a magyarság valódi, demokratikus kultúrpolitikai, erkölcsi nevelési szükségleteiről.

Erősen és „permanensen” hatotta át a nacionalizmus a vidéki pedagógiai sajtót, sokszor olyan külsőséges frázispuffogatással, hogy a józan pedagógusok számára ez már ellenszenvessé vált (pl. a „Protestáns Néptanító”, Hajdúnánás, az 1888./19. sz.-ban határozottan ellenezte az üres hazafiaskodó frázisokat).

Több „kulminációs pont”, több hullám különböztethető meg a nacionalizmus érvényesülésében, erősödésében. A kezdeti „felerősödést” az 1878—86-os évek jelzik, — majd a milleneumi ünnepségek, a századvég határozott „tetőpontot” alkot, — de újabb nekibuzdulás tapasztalható az 1911—18-as években is.

A cikkek többségében a nemzetiségek kulturális elnyomása, az erőszakos magyarosítás — és a tanítók ezzel kapcsolatos „hazafias” kötelességei kerülnek ismételten kifejezésre. Elvértve akad azonban néhány olyan józanabb írás is, mely óvni akar az erőszakos magyarosítástól. (Pl. „Néptanoda”, Pécs, 1878. 30. sz. Somogyi Sándor: Terjesszük nemzeti nyelvünket”, — „Általános Tanügyi Közlöny”, Arad, 1886. 8. sz. Kádár Lajos: „Magyarosítás-e vagy magyar nyelvterjesztés?”)

A Felvidéken, főleg a Nyitra, és Pozsony megyei pedagógiai sajtóban, de egyebütt is, sűrűn szidalmazták a nacionalista cikkírók a „pánszlávizmust”, — az erdélyi folyóiratokban pedig a román-ellenesség érvényesült. Jóval ritkább a hazai német nemzetiség becsmérése, elnyomása: a „sváb-ellenesség”, a „pángermán-ellenesség” csak elvértve kap hangot (pl. „Székely Tanügy”, 1908. 5. sz.-ban kikel a nyugat-dunántúli pángermán izgatás ellen; — a „Magyar Iskola”, [Beszterce] is szót emel a pángermán mozgalommal szemben).

A nemzetiségi folyóiratok részéről csak ritkán kerülhet sor polémikus reagálásra, vagy védekezésre. Pl. az „Evangélikus Egyház és Iskola”, Pozsony, 1883. 7. sz.-ban válaszolt a pánszlávizmus vádjára, melyet az egyik szlovák nyelvű tankönyvvel szemben emeltek a magyar sovíniszták — megalapozatlanul. Megrótták ugyanis a tankönyvet azért is, amiért megírta a történelmi igazságot, hogy hazánkat a honfoglalás idején szláv népek is lakták, — pánszlávizmust láttak abban, hogy a községnevek szlovákul szerepeltek a tankönyvben stb.

Szinte nehéz ma már megállapítani, mennyi hasznos energiát vontak el a terméketlen, nemzetiségellenes sovíniszta kirohanások

éppen a fontosabb kultúrpolitikai, pedagógiai kérdések feltárása, megvitatása elől. Ugyanakkor ez a tendencia mérhetetlen károkat okozott magának a magyar népnek is, mert a nemzetiségek körében az uszítás, az elnyomás természetesen magyarelles hangulatot váltott ki — nem is beszélve arról, hogy a sovinszta uszítás ellenében került a szentistváni Magyarország sokat hangoztatott jelszavával, a polgári demokratikus, liberális polgári jelszavakkal, a felebaráti szeretet vallási parancsával is.

Figyelemreméltó oldala a vidéki pedagógiai sajtónak a *kozmo-politizmus* elítélése, — annál is inkább, mert ez az országos lapokban alig szerepel. A kozmopolitizmus elleni fellépésnek egyik jele pl., hogy egyes lapok hibáztatják a nemesek, gazdagok gyakori szokását, hogy idegen — német, francia, angol — nevelőnőt fogadnak gyermekeik mellé (pl. a „Zalai Tanügy”, 1884/5. sz., — a „Tanügy”, Békés, 1894/18. sz.). Az idegenből jött nevelőnők nem ismerik a magyar népet, hagyományainkat, kultúránkat, lebecsülik az országot, ezért nem tudnak hazafiságra nevelni. Előfordul a „világpolgárság” kárhóztatása általánosabban is, pl. a „Bihar vármegyei Népművelés”, 1907. 8. számában.

Olykor a szűklátókörű nacionalizmus — kicsinyes provincializmussal összefonódva — oda vezetett, hogy az emberi kultúra jelentős értékeitől akarta megfosztani az ifjúságot. Pl. az „Alföldi Népiskola” 1907. 2—3. sz.-ban a népiskolai könyvtárakról szóló cikkben kifogásolja a szerző, hogy miért szerepelnek az iskolai könyvtárjegyzékben a japán mesék, Cervantes, Dickens regényei. Miért vezetjük a gyermeket könyveivel hivatalosan is messze idegen országokba? — kérdi a szerző. A külföldi írók művei közül egyedül Defoe Robinson-jának és De Amicis „Szív”-ének kegyelmez meg. Viszont Dickens helyett inkább Pósa Lajost ajánlja a magyar ifjúságnak...

A nacionalizmusnak még egy jellegzetes vonását kell kiemelnünk: azt, hogy igyekeztek a nacionalizmus reakciós lényegét leplezni azzal, hogy „apolitikus”-nak, egyetemes nemzeti érdekűnek tüntették fel. Sőt, egyenesen felléptek az ellen, hogy az iskola politizáljon, „pártpolitikai” küzdelmek színtere legyen. Különösen 1905-ben, a hatalmas politikai küzdelmek idején cikkeztek arról, hogy az iskola maradjon távol a „napi politikától”: az iskola nem lehet kortestanya. A gyermek ne a jelen politikai harcaiból, hanem „a letűnt idők dicsőségéből” tanuljon. („Tanügyi Értesítő”, Beszterce, 1905. 4. szám.)

Nyilvánvaló, hogy az iskola „politizálásával” szemben való fellépés megtévesztő volt és az uralkodóosztály óvatosságában, féltelmében rejlik magyarázata: félő volt ugyanis, hogy demokratikus érzelmű tanítók könnyen ellenzéki, baloldali irányban politizáltak volna az iskolában. Ezért biztosabbnak látták, ha az iskolától a „napi politikát” távol tartják és az uralkodóosztálynak egyetemesen megfelelő, biztonságosabb „nemzeti” politika érvényesülhetett csupán az iskolában.

Napjaink számára is több szempontból tanulságosan foglalkozik a vidéki pedagógiai sajtó a *kivándorlással*, mint erkölcsi nevelési problémával. A század végén, 1895-től kezdve találkozhatunk ezzel foglalkozó cikkekkel. (Pl. a „Besztercebánya és Vidéke” 1895/41. sz.: „Kivándorló magyarok” c. írásában.)

Hazánk történelméből jól ismert, hogy milyen gazdasági, társadalmi okok — inség, munkanélküliség, gazdasági válságok — készítették a szegényparaszt- és munkáslakosságot a kivándorlásra a századforduló táján. A vidéki pedagógiai folyóiratok a nevelés oldaláról — és az uralkodó osztályoknak azt az érdekét képviselve, hogy a kivándorlási hullám miatt az ország ne néptelenedjen el — felteszik a kérdést: hogyan kellene eredményesebbé tenni a hazafias nevelést, hogyan kellene növelni az állampolgári öntudatot annak érdekében, hogy véget vessenek a kivándorlási hullámnak?

Ilyen irányú cikkek olvashatók pl. a „Délvidéki Tanügy” (Temesvár) 1900/18. sz.-ban, a „Győregyházmegyei Katholikus Tanügy” 1903/11—12. sz.-ban, (Tamássy Géza: Miben keresendők a kivándorlás okai), — a „Hontmegyei Népoktatás” 1911/10. sz.-ban („A magyar nép és Amerika” című cikkben), továbbá a „Székely Tanügy” 1901—1908. évfolyamaiban. Már a folyóiratok címéből, területi elhelyezkedéséből leolvasható, hogy a kivándorlás éppúgy foglalkoztatta a pedagógiai sajtót délen (Temesvár), mint nyugaton (Győr), északon (Hontmegye) és keleten (Marosvásárhely), — magyarul a vidékeken éppúgy, mint nemzetiségi, vegyes lakosságú megyékben.

A jelzett cikkek néhány érdekes megállapítása, konklúziója:

a) A kivándorlást többnyire a gazdasági, társadalmi viszonyoktól elszigetelt, „tudati”, pedagógiai problémának tartják. Ez a felszínes idealizmus vezet oda a szerzőket, hogy egyoldalúan, túlzott mértékben bíznak a kivándorlást egyensúlyozni képes valláserkölcsei és nacionalista nevelés hatásosságában. Úgy vélik, a nacionalista, valláserkölcsei nevelés intenzívebbé tétele gátat vet a kivándorlásnak. Akadnak azonban szerzők, akik több-kevesebb határozottsággal szociálpolitikai intézkedéseket is sürgetnek a gazdasági bajok orvoslására, a kivándorlási kedv csillapítására.

b) A kivándorlás okai közt erősen hangsúlyozza több cikk a külföldi propaganda, az ügynökök szerepét. E ponton találnak lehetőséget egyes reakciós cikkirók antiszemita hangulat keltésére, mikor azt állítják, hogy a kivándorlásra csábító ügynökök a zsidóság köréből kerülnek ki.

c) Egyes esetekben a szerzők különbséget is tesznek aszerint, hogy a kivándorlás nyugatra, Amerikába, — vagy keletre, Romániába irányul-e. A „Székely Tanügy” szerint a legveszélyesebb a Romániába irányuló kivándorlás, mégpedig azért, mert Amerika gazdag és művelt ország. Onnan a visszatérő magyarok többnyire meggazdagodva, műveltebben térnek vissza — ezzel szemben Románia a cikkiró szerint olyan elmaradott ország, ahol a kivándorló magyarok csak rosszat tapasztalhatnak. (Határozottan román-ellenes, nacionalista elfogultság mutatkozik e véleményben.)

**

Közvetlenül az erkölcsi-politikai nevelés körébe tartozik a *békével* kapcsolatos álláspont is. A béke szeretetéről a vidéki folyóiratokban 1907 és 1913 között találhatunk cikkeket, a polgári pacifista „békemozgalom” és az ezt — látszólag, képmutatóan — támogató hivatalos minisztériumi rendelet hatására. (pl. a Bihar-vármegyei, Kisküküllőmegyei, Ungmegyei ped. folyóiratokban.) Érdekesen, találóan leplezte le az uralkodó osztály képmutató pacifizmusát az ellenzéki „Biharvármegyei Népmívelés” c. folyóirat az 1907/8. számában.

„A béke napja és a történelem” c. cikk kommentárt fűz ahhoz a minisztériumi rendelkezéshez, mely szerint május 18-án az iskolákban emlékezzenek meg a hágai békekonferenciáról.

A cikk irónikus hangvétellel indul: „A szó szép, de az erősebb a tett.” A történelmi tankönyvekben majdnem kizárólag háborúról van szó, „így tanítván a történelmet, a békenap csak annyit ér, mintha az oroszánt minden május 18-án vegetáriánus kosztra fogjuk, holott a többi napokon nyershúst etetünk vele.”

A világbéke iránti érzék csak akkor fejlődhetik ki a gyermekekben, ha a történelem tanításában az emberiség haladását mozgató eszméket tanítjuk, — írja a Nagyváradon megjelent polgári ellenzéki lap. Ez a megállapítás napjainkban is találó, értékes. Egyben tanulságos, mennyire élesen látták már akkor is egyesek, hogy a nacionalista, militarista nevelés mennyire összeegyeztethetetlen az őszinte békevággyal, mennyire képmutató szólam volt a régi Magyarországon hivatalosan a békeszeretetről, békevággyról szónokolni.

A vidéki lapokban tehát volt rezonanciája a polgári békemozgalomnak, a pedagógiai pacifizmusnak, amely 1906—07-ben a „Magyar Pedagógia”-ban is hangot kapott. A vidéki pedagógiai folyóiratok idevonatkozó anyagát azért is érdemes megemlíteni, mert DOBOS Lászlónak a pedagógiai pacifizmusról írt értékes tanulmánya („A pedagógiai pacifizmus törekvései és csődbejutása hazánkban” — a „Tanulmányok a magyar nevelés történetéből” Bp. 1957. PTI. kiadv. 117—165. old.) ezeket mellőzte. Jelentősnek tarthatjuk, hogy akadt vidéki folyóirat, amely kritikusan, leleplezően nyilatkozott a békés szólamokról, a „békenap” beiktatásáról és az iskolai tantárgyak sovínisza, militarista irányzatának ellentétéről.

**

A „háborús pedagógia.”

A háború nyílt dicsőítése, a háborúra való nyílt, közvetlen felkészítés, „lelkésítés” csupán az első világháború kitörése, 1914 óta kapott hangot a vidéki folyóiratokban. Több megyében is hangsúlyozottan írnak a tanítók gyakorlati, hazafias kötelességéről, a harci szellem ébrentartásáról, a háborús áldozatkészség fejlesztéséről. (pl. Pozsony, Abaúj-Torna, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna, Somogy megye pedagógiai folyóirataiban.)

Az említett nyilvánvaló militarista propagandánál figyelemreméltóbbak azok a cikkek, melyek gyermeklélektani megfigyelések, neveléslélektani szempontok alapján latolgatják a háború hatását a gyer-

mek fejlődésére, a jellemalakulásra. Ilyenféle kutatásra, kérdésfeltevések bogozására Nagy László 1915-ben megjelent műve, „A háború és a gyermek lelke” is adhatott ösztönzést.

Érdekes, témájával egyedülálló írás „A háború a tanulók álmában” című („Népoktatás”, Kalocsa, 1915/6. sz., Fogl János cikke.) — A szerző 200 polgári iskolai tanulóval dolgozatot íratott arról, hogy mit álmodtak a háborúval kapcsolatosan. A válaszok részben bizonyos gyermeki ábrándozást, romantikus hajlamokat tükröztek (pl. fogságba esés, szökés, kitüntetés, békeangyal jelenik meg stb.) — részben másoktól, a környezettől átvett, átformált „utánélések” lehetnek, — másrészt családtagjaikkal (apjukkal, bátyjukkal stb.) kapcsolatosak. A gyermekválaszok ismertetéséből, jellemzéséből, a bennük megnyilatkozó fantáziából, félelmekből ahhoz a konklúzióhoz jutott a szerző, hogy az izgató rémhírektől a felnőttek tartsák távol a gyermekeket. (A cikk forrásanyagára, feldolgozási módszerére nézve megjegyezhetjük, hogy az írásos dolgozatok íratása és ennek egyszerű elemzése mélyebb fejlődéslelektani és pedagógiai konklúzió levonásához nem elégséges. Sőt, egymagában alkalmazva ez a módszer téves, egyoldalú, megalapozatlan következtetésekhez vezethet. A szóbeli explorációval való kiegészítés, a kritikusabb és finomabb elemzés mindenképp kívánatos lett volna az említett esetben is. Egyébként a cikkben nem találhatjuk nyomát a pszichoanalitikus „álomfejtés” technikájának és magyarázati kísérleteinek. Ez jól érthető abból, hogy a freudizmus nálunk szélesebb körben csak az első világháború után lett ismertté.)

A gyermeknek a háborúval kapcsolatos élményeire, véleményére 1916-ban a „Polgári iskolai Közlöny”-ben is olvashatunk két érdekes cikket Illyés Gizella és Szuhács János tollából.

— A félelmi, szorongásos gyermekálmok — amelyek sorába az említett háborús álmok többsége tartozik — pszichológiai vizsgálatával újabban Dr. GERÉB György és SZABÓ Zoltán tanulmányában találkozhatunk. („Magyar Pszichológiai Szemle”, 1965/3—4. sz.: „Módszertani elgondolás 10—14 éves tanulók szorongásos álmainak értelmezésére.”)

Érdekes, jellemző — és részben a háborús helyzet, a társadalmi-politikai viszonyok alakulásával is magyarázható, — hogy az 1917—18-ban megjelent „háborús” neveléslelektani, pedagógiai cikkekben már a háború differenciáltabb megítélésével, sőt a békevággyal is találkozhatunk. A „Tolnavármegyei Tanügy”-ben (1917/10. sz. Éberhardt János: Háború a pedagógiában.) már a háború utáni erkölcsi megújódásra, az akaratnevelő iskola szükségességére hívja fel a figyelmet a szerző. A „Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Népoktatás” (1917/3—4. sz.-ban, „Az erkölcsi nevelés és a háború” c. cikkben) hasábjain a háború pozitív és negatív hatásai kerülnek mérlegre. Mindenképp figyelemre méltó, hogy a cikk több negatív, mint pozitív hatást sorol fel: a háború nyomán a részvétlenség, a fásultság elterjedt, a háborús viszonyok az erőszakot, kíméletlenséget, gyűlöletet sugalmazzák, — csökken a tanulási kedv stb. Pozitív hatásként a szerénységet, egyszerűséget, takarékoságot és a béke jelentőségének megbecsülését emeli ki a szerző.

kapcsolatos állásfoglalás — erkölcsi nevelési vonatkozásban — a század vége óta többször is foglalkoztatta a vidéki pedagógiai sajtót. Sok esetben rendkívül zavarja az eligazodást a „szocializmus” többértelmű, sokszor meghamisított, elferdített használata. Egyesek pl. egyszerűen a társadalmiasságot, a „szociális érzületet” értik szocializmuson és buzgó szocialistáknak vallják magukat. Mások a „keresztényszocializmus”-sal, vagy egyéb opportunistai irányzatokkal azonosítják a szocializmust. Ez az — akár szándékos ferdítés, akár tudatlanságból eredő pongyolaság — hosszú éveken át megvan és azt a funkciót is betölti, hogy a politikailag éretlen tanítókat megtévevessze. (Vö. pl. „Veszprémmegyei Tanügy” 1913/12. sz.: „A szocializmus és a néptanító” c. cikkben, szerzője Bardócz Tivadar.)

Ahol azonban a marxista, forradalmi munkásmozgalomról van szó, ott a lapok — akár a hivatalos szervektől való közvetlen függésüknél, akár a szerzők reakciós meggyőződésénél fogva is — többnyire határozottan, élesen szembeszállnak vele. Pl. a „Népnevelési Közlöny” (Nagyvárad) 1918/5. sz.-ban: A szocializmus és a népnevelő c. cikkben olvashatjuk, hogy Marx és Lassalle állama sohasem lehet valósággá (!), mert ezt az emberek „önös természete” kizárja. De a tanító mindenkor harcoljon a marxi tanok ellen, mert azok „veszedelmesen terjednek!” — érvel a cikkíró. Lényegében hasonló tendencia hatja át — többek között — az „Alföldi Népiskola” 1905/3. számának egyik cikkét is. Eszerint is „többféle szocializmus” van: állam-, humán-, keresztény-, munkás-, paraszt-szocializmus. Marx kollektívizmusát a szerző abszurdumnak tartja, mert ez felforgatja az „alkotmányos jogállam”-ot, korlátozza az erkölcsi és szellemi erőket. „Maga az egyén illetéknéppen az automata szerepére (!) lenne kárhozthatva” — kongatja a vészharangot a reakciós írásmű. Ilyen demagóg, hamis, reakciós okfejtés alapján sürgeti, hogy az iskola, a nevelők szálljanak szembe a szocializmussal. (Ehhez hasonló okfejtés több helyütt szerepel, pl. „Közművelődés”, Torda, 1906/4. sz.).

Természetesen többféle árnyalata van a szocializmus elleni harcnak. Vannak kevésbé éles, felemás, de lényegileg hasonló reakciós tendenciájú írások is. Pl. az „Udvarhelyi Népnevelés” 1910/1. számában Boga Janka „A népiskolai tantárgyak szociális vonatkozásai” címmel írt. A népiskolát a szerző Owen „Új Harmónia” telepéhez hasonlítja, — egyenlő jogúak kis közössége legyen az iskola. A tanító szociális munkájának lényeges vonása „a magyar nemzeti irányú szociális érzés ébresztgetése,” a szociális intézmények megismertetése. Végül ez a cikk is szembeszáll a marxi szocializmussal, mert „kinek lenne bátorsága a gyermeki lélek isteni összhangját felkavarni, szűzi tisztaságát beferőtőzni?” — teszi fel a kérdést képmutatóan, demagóg szocialistaellenes célzattal. Arról viszont megfeledkezik a cikk, hogy a szegényparaszt gyermekek nyomora, mostoha életkörülményei vajon nem zavarják-e meg „a gyermeki lélek isteni összhangját?”

Idézeteink alapján kibontakozik a vidéki polgári pedagógiai sajtó

szocialista-ellenes kampányának egész fegyvertára. Ez 10—15 év alatt felvonultatta a polgári szemlélet valamennyi szocialista-ellenes érvét, az „önző emberi természet”-re való hivatkozástól a szeretetig, a gyermeki lélek összhangjának megőrzéséig. Lényegében másfajta, lényegesen új érveket még napjaink szocialista-ellenes propagandája sem tudott ki-termelni...

A „Társas életre”

közösségi szellemre nevelés eléggé ritkán — a polgári társadalom szer-kezetéből következően — szerepel a vidéki sajtó cikkeiben. Mégis, há-rom szempontból foglalkoznak a társas életre neveléssel:

a) Fontosnak tartják a „társas érzelmek” kifejlesztését. (pl. „Ne-velészet”, Losonc, 1881/1. sz. Zajzon Dénes cikke) — és az „ifjúsági egyesületek” szervezését. Ez utóbbi szervezési problémával az uralkodó osztályok „több legyet is akartak ütni egy csapásra.” Egyrészt, a vallá-sos és nacionalista legény-, és leányegyletekkel foglalkoztatni akarták a fiatalokat, szórakoztatni, lekötni, elvonni a politikától, elsősorban a szocialistáktól. Másrészt, nemzetiségi vidékeken, a „magyarosítás” célját is szánták a magyar nacionalista ifjúsági egyesületeknek. (Pl. „Trencsénvármegyei Tanügy”, 1911/2. sz.)

b) A közösségi érzület fejlesztését fontosnak tartották az osztály-béke illúziója érdekében, az osztálykülönbségek, osztályellentétek el-ködösítésére is. Némelykor pl. kifejezetten panaszzal, hogy az értel-miség és a polgárság lenézi a parasztságot, és a „társadalmi nivellálás” céljából szükséges a nemzeti közösségi érzületre való nevelés. (pl. „Kis-küküllőmegyei Tanügy”, 1909/5. sz. Gráczy Károly: „Mai társadal-munk” c. cikke; „Óvoda és iskola” Hódmezővásárhely, 1914/9. sz.-ban Horovitz Jakab az egyenlőségre nevelés jelentőségét emelte ki.

c) A XX. század eleje óta sűrűn emlegetik a folyóiratok a polgári szociálpedagógiát, a társas életre, közösségre nevelés polgári koncep-cióját. (Pl. Papp Mihály a „Borsodmegyei Tanügy” 1913/2. sz.-ban vi-szonylag részletes ismertetést írt Natorp és a szociálpedagógia elveiről.)

**
*

A fegyelmezéssel

és eszközeivel, módjaival már jóval sűrűbben találkozhatunk a vidéki pedagógiai sajtó hasábjain. Kétségbevonhatatlan tanúbizonysága ez annak, hogy a mostoha iskoláztatási viszonyok, a zsúfoltság, a nem megfelelő helyiség és egyéb kedvezőtlen körülmények — mennyi gon-dot okoztak a gyakorló pedagógusoknak a tanítás rendjének fenntar-tásában. 1874—1914-ig úgyszólván állandó témája a fegyelmezés a vi-déki folyóiratoknak. Az írások zöme — elsősorban a konzervatív pe-dagógia, a herbartizmus hatására — külső, adminisztratív rendszabály-nak tekinti a fegyelmezést. A tudatosságra, komolyabb meggyőzésre törekvés igen kevésbé foglalkoztatja a sajtót. Jellegetesen elszigetel-

ten vizsgálják a fegyelmezést — mintha az független lenne az erkölcsi nevelés egészétől, sőt sok esetben még magától az oktatástól is.

Talán leginkább megérdemli a felelevenítést — a fegyelemre neveléssel foglalkozó írások nagy tömegéből — a szegedi „Tanügyi Lapok” cikksorozata a fegyelmezésről az 1874—75. évekből. Balogh Gergely pl. józanul, körültekintően látja sok vonatkozásban a problémát: a tanító derítse ki a fegyelmezetlenségek okait. Soha ne büntessen sajátkezűleg. (E ponton jellegzetes kibúvó, következetlenség mutatkozik: a más valakivel végeztetett testi fenyték semmivel kevesebb kárt nem okoz — sőt ellenkezőleg, talán sokszor még károsabb — mint ha a tanító alkalmazza a verést.) Sikraszáll amellett, hogy a testi büntetés ritka legyen, lányoknál meg éppen kivételképpen fordulhat csak elő. A cikk lényegében konvencionálisan — mégis bizonyos mértékű differenciáltabb szemléletre is törekedve — tárgyalta a problémát.

Az említettnél jóval értékesebb ugyanazon folyóirat 1875. évfolyamában Bálint Mihály cikksorozata. („Tanügyi Lapok”, 1875/5—13. sz.) Figyelemreméltó értéke, hogy a fegyelem segédeszközeit említve nem feledkezik meg a helyiségről, zsúfoltságról, a berendezésről sem: „miként is kívánhatjuk, hogy tisztaságot, rendet és célszerűséget tanuljon a gyermek ott, hol az iskolában és körüle a legnagyobb tisztátalanság, rendetlenség és célszerűtlenség uralkodik?” — A szerző a komorsággal, ridegséggel, a kényszerfegyelemmel szembeállítja a *derűs, tudatos fegyelmet*: „A fegyelem az iskolai szellemben nyilatkozik — írja — s így ott van jó fegyelem, hol a gyermekek vidámak, élénkek, őszinték, egymás irányában elnézőek és szolgálatkészek. Ily tanodában őszinte ragaszkodással lesznek tanítójukhoz s kedvéért annak idején csendben is lesznek s szavain figyelemmel csükknek.” — (Megjegyezzük, hogy a „Tanügyi Lapok” értékes, haladó, realista pedagógiai álláspontjának kialakításában jelentős része volt VASS MÁTYÁS-nak, a haladó pedagógus-szerkesztőnek. Vele foglalkozik Szabó Tibor megemlékezése a „Pedagógiai Szemle, 1961/3. számában. Az idézett megemlékezés azonban nem boncolja a „Tanügyi Lapok” erkölcsi nevelési törekvéseit.)

A fegyelmezéssel, annak módszereivel, a testi fenytékkal kapcsolatos írások mondanivalója egyébként egyhelyben topog. A többség a verést „szükséges rossz”-nak tartotta. (V. ö. pl. „Délvidéki Tanügy”, 1898/3. sz., — „Bereg megyei Tanügy”, 1889/9. sz. 27., 31. old. — „Tanügyi Közlöny”, Arad, 1914/5. sz. stb.) Némelykor a konzervatív álláspont mereven, szinte groteszk módon érvényesült. Pl. a „Nógrád megyei Tanügy” 1906/3. sz.-ban a „Fegyelemtartás az iskolában” c. cikkben olvashatjuk: a gyermek csak akkor szóljon, ha kérdezik. A tanító ne nevükön nevezze tanítványait, hanem csak mutogasson rájuk, mert akkor kénytelenek a tanítójukra nézni. (E furcsa érvelés szerzője — többek között — elfeledkezik arról, hogy az „elvi alapon mutogatással” történő feleltetés nem feltétele, vagy oka a rendnek, hanem ellenkezőleg, maga az igényel rendet, csendet, nagy figyelmet, hogy ily módon gyorsan lehessen felszólítani tanulókat. Arra pedig csak nem lehet ko-

molyan gondolni, hogy a rend romlásának oka lehetne az, hogy a tanító név szerint szólít felelésre...?)

A folyóiratokban gyakran olvashatunk a „vigyázó rendszerről” is a fegyelmezés érdekében. Vannak ellenzéki vélemények is a „vigyázó rendszer”-rel szemben. Egyes tanulókat kivételes helyzetbe hozhat, egyenlenséget teremt az osztályban stb. Gyakorlati — esetleg kényelmességi — okokból azonban széleskörűen elterjedt a vigyázók alkalmazása. A „Tanítóegyesületi Értesítő”-ben (Torda, 1902/1. sz., Molnár János) többoldalu elemzést olvashatunk a vigyázók alkalmazásáról. Foglalkozik az idézett cikk a vigyázók kijelölésével, hatáskörével, ellenőrzésével. Fontos követelményként állítja fel, hogy a „vigyázóság” ne legyen tartós, ne teremtsen egyes tanulók számára kivételezett helyzetet. Hetenként váltsák őket, a nevelő ellenőrizze rendszeresen működésüket, „bíraskodási joguk” ne legyen. (Az említett váltásos rendszer technikája bizonyos mértékig emlékeztet a mai „hetesi” rendszerre, — persze azzal a nem elhanyagolható minőségi különbséggel, hogy nálunk a hetesi rendszer a szocialista közösségi nevelés egyik mozzanata és nem azonosítható funkciója a régi „vigyázó”-val.)

A sok konzervatív, közepszerű, porlepte írás között azonban akad friss, hangulatos, életszerű is némelykor. Ilyen a „Zsilvölgyi Iskola” 1911/1. számában Tordai Lajos cikke: „Az ismerkedés.” Leírja, hogyan találkozik először a tanulókkal, hogyan telnek az első napok. A tanító kezdetben magukra hagyta tanítványait: válasszanak maguknak „vezért.” Nagy verekedés támadt. Benyitott. Zűrzavar fogadta: a verekedő gyerek mentegetőzik, egy másik meg árulkodik. Lecsendesíti az osztályt. A gyerekeket meglepi, hogy a tanító nem büntet. De ebből az apró jelenetből már sok mindent megtudhatott a tanító az osztályra, növénydékeire vonatkozóan. Pár nap alatt e módszerrel jól kiismerte tanítványait a szerző. Tudta, ki a rendbontó, ki a legerősebb, ki a leggyávább, — ki az árulkodó, a verekedő, a szelíd, a félénk stb. — és mikor mindezt már regisztrálta, egy szép reggel a tanító is „bemutatkozott”. Felállás után rendezkedett, elhelyezte, ültette az osztályban tanítványait. „És kezdjük a tanulást mi jó ismerősök!” — végződik ez a dramatikus, impresszív cikk.

Nem azért idéztük gondolatmenetét, mintha az ilyenféle eljárást tökéletesnek, mintának lehetne tartani. De mindenesetre ötletes és lehet, hogy adott esetben eredményes is volt. Arra feltétlenül bizonyosság ez a rövid írás, hogy voltak 50 évvel ezelőtt is pedagógusok, akik elkerülték a maradi sablonokat, a merev kényszer-fegyelmet és a gyermeket cselekvése, magatartása, „természetes mozgása” alapján akarták megismerni. Ilyen életszerű tapasztalás, ilyen gondos megfigyelés után, tapasztalataikat mérlegelve törekedtek rendet, jó munkafeltételeket, derűs hangulatú munkát kialakítani.

**
*

A munkára nevelés

elég szerény helyet foglal el a vidéki pedagógiai sajtóban. Igaz, aránylag még mindig többször találkozunk vele a megyei tanügyi lapokban, mint a „Magyar Paedagogia”-ban, vagy a fővárosi pedagógiai sajtóban. Ennek oka abban van, hogy a vidéki lapok a falusi tanítók számára készültek és az uralkodó osztály érdeke volt, hogy a nép gyermekeit korán munkára szoktassa, munkára fogja, „munkára nevelje” — a polgári társadalom, az uralkodó osztály szolgálatában, érdekében.

Ezért nem véletlen, hogy 1872 és 1917 között többször is felvetődött a munkára nevelés fontossága — az elemi iskolában, a falusi parasztyermekek számára a vidéki pedagógiai sajtó cikkeiben. Példaképpen említhetjük a következő cikkeket: „Néptanoda”, Dés, 1872/7. sz. Pammer Péter: „Szoktassuk a népet munkára” (Figyelemre érdemes, jellemző ez a cím: a munkára nevelés nem egyetemes pedagógiai követelmény, nem általános társadalmi, pedagógiai szükséglet, — hanem a cím pontosan fogalmaz: a *népet* (falusi népet) kell *szoktatni* a munkára!) — Felvidéki Tanügy, 1883/5. sz.: Orosz János: „Iskola és ipar”, — „Tanügyi Tanácskozó”, Dés, 1893/3. sz., Szőke Albert: „A munka”. — Jász-Nagykun-Szolnok megyei Népoktatás: „A munka nemesít” 1911/6. sz.)

Jellemző továbbá a polgári társadalom belső ellentmondására, hogy különös jelentőséget tulajdonítottak a munkára szoktatásnak a *tanyai iskolák*-ban. Viszont gyakran nem sikerült ott sem kedvet kelteni a fizikai munka iránt, mert a munkára nevelés eredményeit veszélyeztette, hogy a falusi, tanyai, gyermekek sokszor restellték az iskolában, annak kertjében, földjén végzett fizikai munkát — mint arról mezőtúri tapasztalatok alapján egyik cikk beszámolt. (Jász-Nagykun-Szolnok megyei Népoktatás, 1912/2—3. sz. Lukács József: „A tanyai iskolák élete.”) Arra is van példa, hogy haladó célzattal, a jövő társadalom építésének fontos vonásaként szerepel a munkára nevelés. (Hevesmegyei Tanügy, 1917/1. sz.: „A nagy hajnal” c. cikk.)

Humanizmusra nevelés

Nem túlságosan nagy helyet foglalnak el azok az írások, melyek udvariasságra, segítőkészségre, részvétre — másszóval, általánosabban, polgári humanizmusra neveléssel foglalkoznak.

Változatos, tarka tematikájú írások sorakoztathatók ide — a jóindulatra neveléstől (pl. „Iskola és Szülőház”, Brassó, 1890/14—15. sz.) — a „felebaráti szeretet”-en keresztül (pl. „Hevesmegyei Tanügy”, 1900/1. sz. Tomcsányi János: „A felebaráti szeretet ápolása a népiskolában”) — az illedelmes, tisztelettudó magatartásra (— ma azt mondanánk: „kulturált magatartásra” —) nevelésig.

Ez utóbb említett tárgykörbe tartozó figyelemreméltó írás pl. Onígás László cikke a „Tanügyi Értesítő”-ben (Beszterce, 1900/6. sz.-ban) megjelent cikke: „Mi módon szoktathatók le a tanulók az illetlen beszédéről?” címmel. Bevezetőül cáfolja Schopenhauert, aki szerint „mint

kígyó a méreggel, úgy jó a gyermek a világra a rosszal.” A gyermek másoktól — társaitól, felnőttektől — tanulja meg az illetlen, durva beszédet. A szerző elmondja saját reagálását, az illő beszédre szoktatás tapasztalatait. Eleinte vesszővel, azután morális történetekkel próbálkozott, majd kedvezmények megvonásával (pl. játékból, szórakozásból kizárás,) és szigorú intéssel. A legfontosabb követelménynek a környezet jó példáját, a rendszeres szoktatást tartja. Erőszakosan nem lehet illedelmes beszédre szoktatni. A lényeg a következetes példamutatáson és a szép szó, a meggyőzés erejében van.

Érdekes, szövevényes pedagógiai problémát vet fel a gyermek bocsánatkérésére vonatkozóan a „Bars megyei Tanügyi Értesítő” 1904/2. számában Kurucz Ernő. („A gyermektől nyújtott elégtétel.”) Helyesen, a gyermeket megérteni törekvő humanista szemlélettel vallja a szerző, hogy nem kell erőszakolni a formális, szavakban történő bocsánatkérést. Ha a gyermeket ilyen „bocsánatkérésre” kényszerítik, ez erőszakolt, formális marad, hiányzik a belső indíték. Az ilyen eljárás a gyermeket dacossá, képmutatóvá teheti. Sokat árthat e téren a felnőtt túlzása, indulata, következetlensége.

Mi történjék viszont akkor, ha a felnőtt vétett a gyermek ellen, pl. kellő ok nélkül, igazságtalanul vádolta, büntette stb? Ilyen esetekben már nehezebb a válaszadás. A szerző küszködik az „igazságszolgáltatás”, az őszinteség következménye és a „felnőtti tekintélytartás” szükséglete között. Olyanfajta bocsánatkérést, beismerést tart indokoltnak a felnőtt részéről, amely leplezetlenebb, rejtetlenebb, közvetlenebb jellegű.

A cikk érdekes, mert szemléletesen jelzi a dilemmákat, az ellentmondásokat, amelyekbe egy becsületes, humanista, igazságszerető pedagógus — a polgári konzervatív pedagógia környezetében, légkörében kerülhet. Ha merev, egyoldalú tekintélyi kapcsolat van a gyermek és felnőtt közt, akkor az „igazságtevés” és a felnőtt bocsánatkérése konfliktusos helyzethez vezet: a felnőtt, vagy igazságos és bocsánatot kér, de akkor csorbitja tekintélyét, — vagy nem kér bocsánatot, akkor meg nem igazságos. A szerző valami langy kompromisszummal, fél-bocsánatkéréssel próbálja megoldani a problémát. Nem veszi — nem is vehette a maga korában — észre, hogy ez a probléma megoldhatatlan a konzervatív pedagógia talaján. Csak őszinte, harmónikus, a gyermeket tiszteletben tartó légkörben lehet az ilyen helyzetet őszintén, egyértelműen jól megoldani, ilyen esetekben ugyanis nem sérti a felnőtt tekintélyét, ha elismeri tévedését.

Végül néhány esetben találkozhatunk a humanizmusra nevelés általánosabb, összefoglaló kifejtésével is, természetesen a vallásos és polgári humanizmus talaján. (pl. „Alsófehérvármegyei Tanügy”, 1903/9. sz. „A humanizmus az iskolában”. — „Evangélikus Népiskola”, Sopron, 1909/6—7. sz. Hajas Gyula: „A humanizmus az iskolában.”)

A jellemnevelés, akaratnevelés

kérdéseinek boncolgatásával elég sűrűn találkozhatunk a régi vidéki pedagógiai sajtóban. A cikkek többsége azonban a valláserkölcsi neve-

lés, illetőleg az általános polgári erkölcsi felfogás elveit ismétli — elég gyér pedagógiai példával fűszerezve.

A jellemnevelés tárgykörébe tartozó cikkeket két nagy csoportba oszthatjuk:

a) *Az akarattal, a jellemfejlesztéssel, „jellemképzéssel” általánosan foglalkozó írások.*

Ilyen például az „Ungmegyei Tanügy” 1882/6. sz.-ban közölt mintatanítás: „Cél és eszköz, akarat és vágy” címmel. (Schönbrunn Zsigmond.) Példákon mutatja be az akarat lényegét, érzékelteti a játék és a tanulás gyakori konfliktusát. Konklúzióképp megállapítja: a rossz irányú akarat csak ártalmunkra van. Egy másik, későbbi cikkben („Görög Katholikus Népiskola”, Ungvár, 1914/5. sz., Karpinecz Emmánuel) az emberi akarat fejlődésének, kialakulásának irányításáról olvashatunk — a célok, a helyes célkitűzés kidomborításával.

A jellemmel, egyes jellembeli tulajdonságokkal kapcsolatban különösen sok az általános erkölcsi elveket hangoztató írás. (Ilyenek olvashatók pl. a „Protestáns Néptanító” 1887/6., a „Tanügyi Értesítő”, Győr, 1896/9., a „Hevesmegyei Tanügy” 1900/3., a „Nógrádmegyei Tanügy” 1900/5., a „Tanügyi Értesítő”, Székesfehérvár, 1904/1—4., a „Népoktatás”, Lugos, 1908/6., az „Abaúj-Torna vármegyei Közoktatás” 1913/10. számában.) — Némelykor maga a szerkesztőség megjegyzésben bátorítja a szerzőt, hogy fejtse ki pontosabban pl. a becsületesség fogalmát, szükségességét, az ezzel kapcsolatos hibákat, nevelési teendőket stb. (a „Protestáns Néptanító” 1889/9. sz.-ban K. Kiss P. János: „A becsületérzés fejlesztése a népiskolában” c. cikkének szerk. megjegyzése.)

A vidéki lapok közül egyébként talán a legtöbbet és aránylag színvonalasan — pedagógiai irányzatokra, elméletekre való hivatkozással — a „Szilágyvármegyei Tanügy” foglalkozott a jellemneveléssel 1904—1916. között. Megemlítendő pl. a lap 1909/6—10. számaiban Pokoly Emil tárgyismereten alapuló cikksorozata: „A jellemnevelés problémája a modern pedagógiában”, melyben Ellen Key, Paulsen, Foerster és mások neve, művei is említésre kerülnek. A lap 1914/5. sz.-ban Margineán Demeter írása („Az akarat fegyelmezése”) — a harcos idealizmus, az éles materialista-ellenesség jegyében fogant. Idealista világnézeti elfogultsága következtében alaposan elveti a súlykot. Szerinte „a materialisták nagy ravaszsággal összeállított hipotézisei ellentmondásoktól duzzadnak...” „a determinizmus — az erkölcsi törvények megvetése” (!?), stb. A materializmus kitartó rágalmazása mellett azonban elhanyagolja a cikk a tárgyilagos bizonyítást, érvelést. 1916-ban Pokoly Emil „A bátorságra nevelésről” c. írása az uralkodó osztály „háborús pedagógiai” törekvéseit szolgálta. (Szilágyvármegyei Tanügy, 1916./3. sz.)

b) *A jellemhibákkal,*

a jellemnevelés nehézségeivel, akadályjaival is elég sűrűn találkozhatunk a vidéki pedagógiai lapok hasábjain.

Kiindulásul mindjárt említhetjük a *gyermek alkoholfogyasztásá-*

nak, az ifjúság kocsmázásának elítélését. Már a 80-as években is szóvateszik e súlyos hibákat („Zalai Tanügy”, 1887/27. sz. „Az iskolás-gyermek és a pálinka”) majd később is sürgetnek rendszabályokat az alkoholizmus leküzdésére. (pl. „Népiskolai Tanügy”, Sátoraljaújhely, 1909/2. Boreczky Béla: „A tankötelesek és a kocsmázás.”)

A gyakori gyermekhibák közül említjük az *árulkodást*, mellyel pl. a „Protestáns Néptanító” 1887/43. sz.-ban a pszichológiai motivációra is gondoló, sok tekintetben józan cikkben foglalkozott K. Kiss P. János. Helyes álláspontja, hogy a feladást, az árulkodást a tanító ne jutalmazza. Hibája viszont, hogy nem tesz különbséget az alattomos, „hátmögötti” árulkodás és a felesleges, de nyíltan történő jelentgetés, feladás közt. — E különbségtétel hiánya — mely éppen az erkölcsi és pedagógiai megítélés szempontjából lényeges — és a fejlődéslelektani szempontok elmosódottsága, fogyatékosága az egyébként tanulságos cikknek.

1888—89-ben több cikket olvashatunk a gyermekhibákról, jellemhibákról a „Nevelés” című, Losoncon megjelent folyóiratban 1888/1. sz. Peres Sándor: Kényelem, — 1888/2. sz. Ember János: „Az iskola udvarán”, — 1888/3. sz. Arány Antal: A gyermekhibákról, — 1889/1. sz. Zajzon Dénes: Modern nevelésünk hibái. Az említett cikkek közül kitűnik Ember János eleven, dramatikus leírása az iskola-udvaron folyó verekedésről. Az esetből az *önuralomra nevelés* és a kelő felügyelet fontosságát szűrte le. — Zajzon Dénes a modern nevelés hibáit az *önzésben, élvezetvágyban, az anyagiasság korai kifejlésében* látja — és mindezért a „materialisztikus, rideg prózai világnézetet” teszi felelőssé. — Ehhez a témához kapcsolódik később, a *pénzimádat ellen* forduló cikk, mely „Mammon imádata ellen” szólítja harcba a tanítókat. (Fogarasz vármegyei Népoktatás, 1913/4. sz. Freund Bernát cikke.)

Többször írnak a *hazugságról* és a hazugság elleni küzdelemről is. (pl. „Evangélikus Népiskola”, Sopron, Kintzler Árpád, 1904/5—6. sz., — „Kisküküllőmegyei Tanügy”, Eperjesi Ferenc cikke, 1911/3. sz.) — A „Szilágysármegyei Tanügy”-ben az 1904/8. sz.-ban a „*restség és tolvajság*”-ról olvashatunk. Az említett konvencionális cikkeknel érdekesebb a „Hunyadmegyei Tanügy” 1909/9. sz.-ban Rónai Antalnak „*Kleptománikus gyermekek*” című írása. Érdekes beismeréssel kezdi a szerző: „Olyan iskola, ahol egyáltalán nincs lopás, nemigen létezik.” Fontos a lopások okainak, motívumainak felfedése: a szülők, a környezet rossz példája, kényeztetés stb. Konklúziója merőben egyéni, pszichológiai: a kleptomániát gyógyítani és nem büntetni kell.

Miután foglalkoztunk az erkölcsi nevelés különböző területeivel, mintegy jellemzésül, összefoglalásul vessünk egy pillantást arra, *milyen*

neveléstörténeti példaképek

szerepeltek a vidéki pedagógiai lapok hasábjain, kiket tekintettek példaképnek a régi pedagógiai folyóiratok?

Említettük már — a konzervatív katolikus pedagógiai lapok jel-

lemzésekör — hogy akadtak olyan szélsőséges maradiak, akik reakciós vakbuzgóságukban a polgári pedagógia nagyjait, klasszikusait is elvetették. A folyóiratok többsége azonban méltányolta a filantropisták — ezek közül is a leginkább konzervatív SALZMANN — és más jelentős polgári pedagógusok műveit. Ennek bizonyossága például, hogy az „Aradvidéki Tanítóegylet Közlönye” 1876/77. évf. 1. sz.-ban — kissé modernizálva — közöl fordításokat Salzmann „Rákkönyvecskéjé”-ből. Az aranyosmaróti „Néptanító” pedig az 1892—1895 közötti évfolyamaiban folytatásos rovatot indít „Paedagogiai életrajzok” címmel, melyben Basedow-ról, Rochow-ról, Rousseau-ról, Bacon-ról, Felbigerről, Salzmann-ról, Campe-ről, Francke-ról, Trotzendorf-ról közölnek megemlékezést.

A vidéki pedagógiai lapok bizonyosságul szolgálnak arra is, hogy a népoktatás jelentős polgári apostolai, mint Pestalozzi és Diesterweg, vonzó példaképként szerepelnek cikkekben, megemlékezésekben. Pl. a soproni „Evangelikus Népiskola” cikket közölt Comenius születése 300. évfordulóján (1892/5—6. sz.) és ünnepelte DIESTERWEG-et, a népoktatás nagy alakját szabadelvűsége, bátorsága, demokratizmusa miatt. (1892/8—9. sz.) — Más lapokban is lelkes megemlékezéseket olvashatunk Pestalozzi-ról. („Magyar Kisdiednevelés és Népoktatás”, Eperjes, 1895/5. sz., 1896/1. sz.; „Tanügy”, Békés 1893/5. Gremen Béla: Pestalozzi.)

C) A magyar vidéki pedagógiai folyóiratok az erkölcsi nevelésről az ellenforradalmi rendszer idején, 1919—1944.

Az ellenforradalmi rendszer idején a vidéki pedagógiai folyóiratok arculatán eléggé szembeötlő változások tapasztalhatók a régi, mil-leneumi korszak, a századelejei, „liberális” Magyarország pedagógiai sajtójához viszonyítva. Az erkölcsi nevelés területén a változásokat a következőkben jellemezhetjük:

a) Az erkölcsi nevelés területén is uralkodóvá válik a szélsőségesen reakciós „keresztény nemzeti szellem”, a nacionalizmus különösen kiélezett reakciós, agresszív formája. A cikkek többsége az ellenforradalmi reakciónak ezt a hatását tükrözte.

Ilyen körülmények között a józanabb liberális polgári állásfoglalás, az agresszív reakciós szellemmel való bizonyos szembenállás is kétségkívül értékes mozzanatlak számít. Így pl. a vidéki pedagógiai sajtónak becsületére válik DOBÓ Sándornak, a „Tanítók Lapja” (Hajdúböszörmény—Debrecen) 1923. évf. 16. számában írt cikke, melyben elítélte Prohászka Ottokár katolikus püspöknek, a klerikális reakció, az ellenforradalmi uszítás egyik legvadabb képviselőjének megnyilatkozásait. Az ellenforradalmár püspök a „liberalizmus csődjét” emlegette, átkozta a szabadkőműveseket, mocskolta a polgári humanizmust — az ellenforradalmi uszítás demagóg hangnemében. Becsületére válik a vidéki folyóiratnak, hogy leleplezte a nagyhatalmú püspök átko-

zódását, rágalmazását, bátran megírta róla, hogy álláspontja „minden, csak nem krisztusi!”

A reakciós, sovíniszta megnyilatkozások tömege természetesen magával hozta a jelszavak elkoptatását, a frázisszerűség ürességét, unalmát is. Még a nacionalizmustól erősen áthatott pedagógus-cikkírók is hangot adtak némelykor a csömör, az unalom érzésének. Így pl. Huhn Gyula a „Dunántúli Tanítók Lapja” (Szombathely) 1929. évf. 1. számában „Az irredentizmus és a hazafias közhelyek” címmel írt cikket. Sokallja, hogy egyetlen ünnepélyen sem marad el a jelszó: „A Kárpátoktól az Adriáig...!” E folyton ismétlődő jelszavak olyanok, mint egy-egy unos-untalan fogyasztott étel: szeretjük a túrós palacsintát, de nem hónapokon át mindennap — kockáztatja meg a hasonlatot a szerző. „A hazafiság, az irredentizmus nem arra való, hogy bekenjük nemzetiszínre és addig paskoljuk, míg a mellénygombunk is nemzetiszínt izzad” — vonja le a konklúziót ingerülten a cikk.

A reakciós nacionalizmus új vonása az „antibolsevizmus”, a militarizmus, — majd a totalitárius, fasiszta eszmék propagálása — a vidéki sajtóban is.

Sokat foglalkoznak a burzsoá ifjúsági mozgalommal, a cserkészettel is, melyet az ellenforradalom a „keresztény-nemzeti” nevelés jelszavával itat át. A *levente-mozgalom* — mint hivatalos militarista-fasiszta szervezet — jóval kevésbé népszerű, a vidéki folyóiratokban is ritkán találkozunk vele, akkor is inkább a foglalkozások szervezésével, módszerével foglalkoznak. Van azonban egy cikk, amely őszintén szól a levente-kiképzés durvaságáról. Ez a Komáromban megjelenő — 1938-ban Horthy-Magyarországhoz visszacsatolt — „Magyar Tanító” című folyóiratban történt. (1939/11—12. sz. Lóska Lajos: „Néhány szó a levente-oktató tanfolyamról.”) A szerző a felvidéki tanítók levente-átképző tanfolyamának felháborító élményeit szólatlatja meg. Eleinte csupán furcsálták a keménységet, durvaságot. De aztán, „mikor káromkodások, durva, parázna szavak következtek, melyek nem kímélték az Istent, a vallást, meg a többi szent dolgokat, és állandóan gyalázatot szórtak a nőkre, még a legegyszerűbb emberek is megütözköztek... mire valók azok a csúnya káromkodások és a női nemet, ahová tartoznak a magyar anyák is, becsmérő szavak? Hiszen ezek teljesen megsemmisítik a különben vallásos, hazafias és lovagias szellemet.”(!)

Érdekes, — de nem véletlen — hogy a „valláserkölcsi nevelés” jelszavának képmutató volta, durvasága éppen a hivatalos, militarista levente-szervezetben ütközött ki legjobban — és ez a Csehszlovákiából visszacsatolt tanítóknak volt igen feltűnő. A polgári demokratikus Csehszlovákiában élt tanítók számára nyilván különösen visszataszító volt a „valláserkölcsi” frazeológia és a valóságos durva bánásmód közti szakadék.

**

b) Új vonásként mutatkozik viszont a Magyarországtól elcsatolt tanítóság nemzeti érzésének, nacionalizmusának alakulása. Érthető,

hogyan a milleneumi Magyarország „ezeréves” nemzeti öntudatában nevelkedett pedagógusok számára mennyire kétszeresen nehéz lehetett a „kisebbségi sors” — egy burzsoá nacionalista államban, melyben a magyar elnyomás visszahatásaképpen nem valami kedvező elbánásban részesültek a magyar nemzetiségi tanítók.

A magyar tanítók tömegei sokféleképp reagáltak a kisebbségi sorsra. Voltak „dacos magyarok”, akik szítták a nemzetiségi gyűlöletet és nem tudtak beilleszkedni. Voltak viszont demokratikusan gondolkodók, akik pl. beilleszkedtek a csehszlovák állam kereteibe, nem helyeselték az irredentizmust, nevetségesnek ítélték a Rothermerre-féle akciókat. Ezek arra törekedtek, hogy meggyorsítsák a megértést a magyarok és szlovákok között, nem kértek az ellenforradalmi Magyarországból és iszonyodtak a „magyar gentry-uralom jóakaratától.” (Magyar Tanügy, Bratislava, 1927/10. sz.: „A Köztársaság ünnepe” c. cikk.)

Az erdélyi pedagógiai folyóiratban a magyar tanítóság bizonyos lelki krízise és egyúttal józanságra törekvése is tapasztalható: Nem hasznos, ha a lebecsülés és gyűlölködés hangján szólunk azokról a népekről, akikkel „Isten rendelése szerint közösségben kell élnünk” — írta Sándor Imre az „Erdélyi Iskola” (Cluj — Kolozsvár, 1933—34. 5—6. sz.) c. folyóiratban.

Annyit beszéltek régen a „nemzeti nagyságról” — folytatódik a cikk gondolatmenete, — hogy „mikor az 1918-as idők fejbekölíntettek, igen nyomorultaknak, semminek kezdtük érezni magunkat.”

**

c) Az erkölcsi bajokkal, romlással, hanyatlással sokkal kevésbé foglalkoznak a vidéki folyóiratok, mint a világháború előtt. Mindenesetre a gyermekek alkohol-fogyasztásra szoktatása foglalkoztatta a vidéki pedagógiai sajtót a 30-as években is. (pl. „Dunántúli Tanítók Lapja”, 1934/21—22. sz. Huhn Gyula: „Pityókos gyerekek”) — Másik jellemző vonás, hogy az erkölcsi bajokat a világ gazdasági válsággal hozzák kapcsolatba, ezzel mintegy tehermentesítik az uralkodó osztályok lelkiismeretét, csökkentik felelősségüket. (pl. „Szabolcsi Tanító”, 1934/2. Kisházi Mihály: „Korunk erkölcsi válsága és az iskola.”) — Annak okát, hogy a pedagógiai sajtó viszonylag kevesebbet és kevésbé nyíltan foglalkozik az erkölcsi bajokkal, több tényezőben kereshetjük. Egyrészt, a vallás-erkölcsi nevelés, a sovinszta pedagógia, a militarizmus köti le a folyóiratokat. Általában megfogytatkozik a reális tényfeltárással törekvő, őszinte hang. — Másrészt, nyilván kellemtelen, leleplező jellegű az ellenforradalmi rendszer számára, ha alaposan, részletesen feltárják az erkölcsi bajokat, — melyek a fokozott „vallás-erkölcsi nevelés” ellenére nemhogy csökkentek volna, hanem inkább emelkedő tendenciát mutattak.

**

d) Nagyon kevés cikk foglalkozott a *közösséggel, fegyelemmel* is. A *testi fenyítékről* időnként terítékre kerülő viták (pl. 1929-ben a „Tanítók Lapja” 4—7. sz.-ban és másutt is) ékes bizonyosságai annak, hogy a gyakorlatban alkalmazták a verést a pedagógusok és elméletben is megkísérelték megokolni, magyarázni eljárásukat, körülhatárolni a testi fenyíték alkalmazhatóságának feltételeit stb.

A testi fenyíték kérdésében tehát egyhelyben topogás jellemző. Viszont néhány tanulságos cikk olvasható azokon a területeken, ahol a modern gyermektanulmányozás, a neveléslélektan kezdte feszegetni a konzervatív pedagógia korlátait. Így pl. HARSÁNYI István („A Cselekvés Iskolája”, 1935—36. 1—2. sz.: „A tanári tekintély kérdése”) elveti a konzervatív, külső kényszeren, megfélemlítésen alapuló tekintélyt. Határozottan kimondja, hogy a tekintély társadalmi termék, egyben fejlődéslélektani körülmények is hatással vannak rá. Kifogásolja azt a hibás gyakorlatot, mikor az igazgató keresztezi a tanár intézkedését. A tanárok tekintélyének feltétele a belső, egyéni tekintélyteremtés, a kölcsönös megbecsülés és szolidaritás.

A Mezőtúron megjelent „Protestáns Tanügyi Szemlében” érdekes, sok tekintetben tanulságos cikk foglalkozott a fegyelemmel. (1938/5. sz. Halasy-Nagy József: „A fegyelemről.”) A magányos Robinsonnak nincs szüksége fegyelemre. Viszont a fegyelem társadalmi jelenség, mindenütt szükséges, ahol emberek cselekvései egymáshoz kapcsolódnak, ahol rendnek kell lenni. A szabadságnak két oldala van: a külső kényszerszertől mentesség, — és az egy célnak való élés. Igen tanulságos — mert bizonyos fokig érintkezik a szocialista pedagógia koncepciójával — a következő megállapítás: „A szabadság és a fegyelem tehát nemcsak, hogy nem ellenségei egymásnak, hanem szorosan összetartoznak és kiegészítik egymást. Az *önfegyelemben* találkoznak, mely lényegében, szabadon magukra vállalt korlátozás, valami, az egyéninél magasabb cél szolgálatában.” — Erősen lerontja viszont a gondolatmenet értékeit az idealista, misztifikáló „néplélektani” hivatkozás: más a németek és a franciák fegyelme, de minden népnek szüksége van a fegyelemre.

Nem kevésbé tanulságos TERESTYÉNI MEINRÁD-nak a közösségi neveléssel foglalkozó írása. („A Cselekvés Iskolája”, 1939—40/1—4. sz.: „Az igazság eszméje, mint vezérelv az újszerű közösségi nevelésben.”) — Szükséges a gyermek közösségi emberré nevelése, szocializálása. Az egyén és közösség viszonyának alakításakor két szélsőség fordul elő: a „*túlzott egyéniség-kultusz*”, az önzés, a közösség semmibevevése, — másfelől pedig a „*konformizmusra nevelés*”, mely megakadályozza az eredeti, önálló erkölcsi véleményalkotást, ítéletalkotást, az egyént vakon alárendeli a társadalmi szabályoknak. — A szerző e szélsőségekkel szemben a valóságérzék-fejlesztését, az egyén és közösség harmonikus viszonyának alakítását tartja fontosnak. — Érdekes az is, mikor a hibás nevelés néhány típusát felsorolja. Ilyenek: a farizeussá-nevelés, a mechanikus nevelés, kaszárnyszellel; az érzelmes nevelés, a képzelet túlfejlesztése; a csak szellemiekre koncentrálódó nevelés.

Végül a közösségi nevelés tárgyában említsük meg ZENTAY Ká-

roly cikkét. (A Népiskola Ünnepei", Szeged, 1943/10—11. sz.: „Gondolatok a közösségi nevelésről".) Rövid történeti áttekintés keretében említi a vallásos közösségi nevelést, Don Boscót, a szociálpedagógiát. A magyar elméletírók közül a közösségi nevelés kérdései Schneller István, Weszely Ödön, Imre Sándor, Molnár Oszkár műveiben kaptak hangsúlyt.

**
*

e) A humanizmusra, udvariasságra neveléssel jóval kevesebb — és gyenge színvonalú írás foglalkozik — az előző korszakhoz viszonyítva. Csupán két írás érdemes említésre. Az egyik FÖNAY TIBOR-é a „Dunántúli Tanítók Lapja” 1935/7—8. sz.-ban: „Vágyak, álmok, válságok” címmel. A szerző megkérdezte iskolájában: mit tennének, ha 100 P-t találnátok? Kétféle választ kapott: a tanulók egyrésze szüleinek adná a talált pénzt, mások viszont leadnák hivatalos helyen. — A gyermekek válaszait ezután a szerző egybeveti a felnőtteknek egy hetilap következő kérdésére adott leveleivel: „Mit tenne, ha 24 óráig milliomos lenne?” — A felnőttek többsége egoista, élvezetvágyó. Erős kontraszt van tehát a felnőttek és a gyermekek válaszai között. A szerző kiemeli a gyermekek meleg felebaráti érzését, míg a felnőtteknél „az önmagába vonulásba futó szertelen egoizmus” a jellemző.

Ne vizsgáljuk most a szerző kérdésfeltevésének, a válaszok elemzésének és értékelésének tudományos-metodikai oldalát (hiszen rövid, alapjában publicisztikai jellegű írásról van szó) — annyi talán mégis leszűrhető, a kutatómódszertani fogyatékokosságok ellenére is, hogy a gyermekekben több volt a szüleikkel való együttérzés, a segíteni akarás, mint az egoista felnőttekben, akiket a polgári társadalom már elrontott, önzővé tett.

— A másik figyelemreméltó írás a tanár oldaláról tesz pszichológiai és pedagógiai magyarázat, elemzés tárgyává 3 gyakori, a humanizmusba ütköző hibás magatartást: a *gúnyt*, a *féltékenységet* és a *közömbösséget*. (Harsányi István: „Gúny, féltékenység, közömbösség és a nevelő”. — Protestáns Tanügyi Szemle, 1937/2. sz.) — A szerző saját hibájának elemzéséből indul ki, majd megállapítja: „a gúny szörnyű eszköz. Ől, semmivé tesz, megaláz, letör, félénkké tesz. — Kényelmes és egyszersmind lovagiatlan, mert a tanuló nem képes ellene védekezni. — A gúnyolódó nevelő elfojtja a gyermek bizalmát, kérdéseit. — A más tanárok sikereire való féltékenység, az irigység arra, hogy más tanárt jobban szeretnek, becsülnék diákjai — pedagógiátlan, lealacsonyító vonás. Az igazi nevelő táguló lélekkel örül annak, ha nagy nevelői munkájában segítőtársai vannak. A kereskedő, a hivatalnok lehet „féltékeny” irigyelheti a konkurenciát, — a nevelő viszont nem. A féltékenység, irigység leküzdéséhez egyetlen álláspont az elfogadható: az önfejlesztés, a nemes verseny. — Hasonlóan embertelen, pedagógiátlan a növendék eredményével, életével, körülményeivel szemben tanúsított közömbösség. Mindhárom vonás lényegében pedagógiátlan.

**
*

f) Talán még soványabb az anyag — a cikkek minőségét tekintve — az *akaratnevelés, jellemnevelés* viszonylatában.

Az akaratneveléssel és a jellemképzéssel általában több cikk is foglalkozik — lényegében konvencionálisan. (Pl. „Katholikus Iskola”, Pécs, 1926/8. sz. Werb Károly: „A jellemről és ifjúságunk jellemképzéséről”; „Evangélikus Népiskola”, Sopron, 1932/12. sz.: Schranz Vilmos: „Akaratnevelés az iskolában.” (Ez utóbbi cikkben a konzervatív polgári pedagógia formalizmusa jutott szóhoz annyiban, hogy sokszor külsőséges, célszerűen nem eléggé motivált (öncélú) „akaraterőgyszerűségeket” ajánl a szerző. Pl. ilyen tanácsai vannak: menjünk a szükségeseknél egy negyed órával hamarabb; este a sötétben oda menjünk a gyermek, ahol félni szokott; vásárnap tésztafőzést, kedves ételről mondjon le az „önuralom gyakorlásaként”; tegyen a gyermek ilyenféle fogadalmat: „ma nem játszunk,” vagy: „ma nem nevetünk”, — délután nem iszom vizet stb.)

Értékes gyermekpszichológiai, neveléslélektani szempontokat alkalmaz a testvéreknek a jellemfejlődésére való kihatásáról írván Rácz Jenő („Gyermekevédelem”, 1932. április), valamint a diákhazugságokkal kapcsolatban Harsányi István. (Protestáns Tanügyi Szemle, 1935. évf. 417. old.: „Diákhazugságok szerepe a családi és iskolai életben.”)

Az Adler-féle *individuálpaszichológia* magyarázati szempontja kap hangot a gyermekhibák magyarázatakor GARAI József cikkében. („Evangélikus Népiskola”, Sopron, 1941/4. Garai József: „A gyermekhibák újabb magyarázata.”) — Érdekes, hogy még 1941-ben is „új magyarázatként” szerepelt az individuálpaszichológia, mely a 20-as évek eleje óta erősen terjedt Magyarországon is.

Végül a jellemnevelés körébe tartozó plasztikus, gyakorlatias írás BOHÁR Gizella „Összintésre nevelés” c. cikke. (Protestáns Tanügyi Szemle, 1944/8. sz.) Ebben — többek között — a „Titkos vágyam” című dolgozatot elemzi; hasznos nevelésszöveggé ajánlja az „osztálykrónika” íratását.

**

A vidéki pedagógiai folyóiratok e rövid, de a jellemző vonások kiemelésére törekvő szemléje után megállapíthatjuk, hogy a reakciós kultúrpolitika, az erkölcsi nevelés céljainak, tartalmi oldalának összefonódása az ellenforradalom pedagógiai célkitűzéseivel — nagy károkkal járt a vidéki folyóiratok tartalmára, színvonalára. Megfogytak az összevont, reális hang, helyét a reakciós frázisok, a konzervatív sablonok foglalják el.

Értékes törekvésként egyes szerzők pszichológiai megfigyelésre, elmélyítésre, megalapozásra, magyarázatra törekvését emelhetjük ki. E vonás tette *polgári* szempontból „*korszerűbbé*” a cikkeket.

— Az előzőekben röviden jellemeztük azokat a törekvéseket, melyek az erkölcsi nevelés területén a vidéki magyar pedagógiai folyóiratokban megtalálhatók. Nyomon követhettük, hogyan terjedtek el és ismétlődtek az uralkodó vallás-erkölcsi és nacionalista nevelés jelszavai a vidéki lapokban, tanúi lehettünk annak, mi foglalkoztatta erősen

a vidéki tanítók tudatát, a pedagógiai közvéleményt. A sok közhely, maradi, téves és hibás nézet mellett rámutathattunk néhány értékes, becses cikkekre, figyelemreméltó pedagógiai törekvésre is.

Összefoglalásul megkísérlünk válaszolni arra a kérdésre, mennyivel gazdagítja a régi magyar nevelésről alkotott tudásunkat, képünket a vidéki pedagógiai folyóiratok tanulmányozása? Ez a kérdés annál inkább indokolt, mert neveléstörténeti kézikönyveink csak nagyon kis mértékben támaszkodtak eddig a vidéki pedagógiai folyóiratok anyagára.

Rövidre fogva, a következő területeken mutatkozik meg a vidéki pedagógiai folyóiratok „forrásértéke”:

a) Az országos pedagógiai, kultúrpolitikai törekvéseket nagy sűrűségben és „különböző hangszerelésben” látjuk hangoztatni, ismétlődni. (pl. valláserkölcsi nevelés, nacionalizmus stb.)

b) Egyes gyakorlati pedagógiai kérdések sűrűbben, konkrétebben, többszörösen vetődnek fel, mint az országos publikációkban, a fővárosi folyóiratokban (pl. fegyelmezés, testi büntetés, munkára nevelés, humanizmusra nevelés, jellemnevelés egyes kérdései.)

c) Vannak végül olyan kérdések, melyekkel a vidéki pedagógiai sajtó intenzívebben, nagyobb érdeklődéssel foglalkozik, mint az országos pedagógiai fórumok. (pl. a kivándorlás, mint erkölcsi nevelési probléma; a béke szeretetére nevelés.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

A) Folyóirat—bibliográfiák, irodalmi utalások:

Baranyai Mária—Keleti Adolf: A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1841—1936. (Bp. 1937. Föv. Ped. Könyvtár kiad.) Kizárólag a folyóiratok felsorolására és bibliográfiai adataira szorítkozik, a megjelenés helye, ideje, kiadók, szerkesztők feltüntetésével.)

Jáki László: A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1937—1958. Bp., 1962. Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványa. — Korszerű bibliográfiai feldolgozás. Függeléként becses statisztikai adatokat is közöl a folyóiratokra vonatkozóan, a jegyzetek sorában pedig a folyóiratok tartalmi kérdéseivel foglalkozó cikkeket is megemlíti.

„A magyar nevelés története a feudalizmus és kapitalizmus korában.” Szerk.: Rávasz János. Bp. 1960., Tankönyvkiadó. — 242. lapján az 1867 utáni magyar neveléstörténet feldolgozásának szükségességéről szólva megállapítja: „E feladat elválaszthatatlan a nevelélmélet, didaktika és módszertan történetének hasonlóan sürgető feldolgozásától, szükségképpen áttekintve a folyóiratok ekkor már igen nagy anyagát.”

„A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban. Szerk. és bev.: Felkai László. Bp. Tankönyvkiadó. — 12 ellenzéki folyóiratról meríti kultúrpolitikai jellegű dokumentum-anyagát. E politikai folyóiratok közül csupán az „Előre” vidéki (nagyvárosi), a többi mind fővárosi.

„A munkára nevelés történetéből”. Tanulmánygyűjtemény. Bp. 1965. Akadémiai Kiadó. — Simon Gyula: „A szegedi Cselekvés Iskolája” című folyóiratot dolgozza fel, elsősorban didaktikai, metodikai szempontból, színvonalasan. Egyes részleteiben (495—517. old.) érintkezik az erkölcsi neveléssel is.

B) Felhasznált vidéki pedagógiai folyóiratok:

Cím:	Megjelenés helye:	Évfolyam:
Abauj-Torna vm-i Közokt.	Kassa	1912—18
A Cselekvés Iskolája	Szeged	1934—44
Alföldi Népiskola	Szeged	1905—11
Alsófehér vm-i Tanügy	Gyulafehérvár	1901—07
Allami Tanító	Tömörkény	1912
Alt. Tanügyi Közlöny	Arad	1881—86
A Népiskola Ünnepei	Szeged	1939—44
Aradvidéki Tanítóegyl. Közlöny	Arad	1876—77
A Tanító	Cluj—Kolozsvár	1930
Az Iskola	Komárom	1910
Barsmegyei Tanügyi Értesítő	Léva	1903—04
Bácskai Néptanító	Zenta	1900—01
Bácskai Tanügy	Zenta	1898—99
Beregmegyei Tanügy	Beregszász	1889—90
Biharvármegyei Népmívelés	Nagyvárad	1907—09
Borsodmegyei Tanügy	Miskolc	1913—14
Délmagyarországi Tanítóegylet Közlönye	Temesvár	1881
Délvidéki Tanügy	Temesvár	1898—1904
Diákélet	Pécs	1939—42
Diák-Lap	Alsókubin	1903
Dunántúli Tanítók Lapja	Szombathely	1926—44
Dunántúli Tanügy	Székesfehérvár	1898
Egységes Nemzeti Közoktatás	Szombathely	1901
Erdélyi Iskola	Cluj—Kolozsvár	1933—37
Erdélyi Tanügy	Alsószilvás, majd Déva	1913—14
Evangelikus Egyház és Iskola	Pozsony	1883—88
Evangelikus Népiskola	Sopron	1889—1944
Felvidéki Tanügy	Kassa	1880—84
Fogaras vm-i Népoktatás	Fogaras	1912—13
Fői Pedagógia	Sibiu (Nagyszeben)	1897—99
Görögkatholikus Népiskola	Ungvár	1913—14
Gyakorlati Paedagógia	Szeged	1904
Gyermekvédelem	Szombathely	1907—11
Győregyházmegyei Tanügy	Győr	1902—03, 1911—12
Háromszékmegyei Népoktatás	Kézdivásárhely	1912—13
Hevesmegyei Tanügy	Eger	1896—1918
Hontmegyei Népoktatás	Ipolyság	1910—11
Hunyadmegyei Tanügy	Vajdahunyad, majd Déva	1909—10
Ifjúsági Értesítő	Siklós	1936—39
Ifjúságunk	Rozsnyó	1939
Iskola és Szülőház	Brassó	1890—91
Iskola és Szülői Ház	Gyulafehérvár	1913
Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Népoktatás	Szolnok	1909—37
Kalauz a Nevelés- és Oktatás terén	Pécs	1865
Katholikus Iskola	Pécs, Egyházmegyei Közl.	1916—34
Kiskunsági Tanügyi Értesítő	Kiskunhalas	1914—15
Kisküküllőmegyei Tanügy	Dicsőszentmárton	1909—12
Középiskola	Pozsony	1893—94
Középiskolai Szemle	Arad	1882
Közművelődés	Torda	1905—06
Krassószörény vm-i Népoktatás	Lugos	1901—09
Magyar Diák	Kassa	1899

Cím:	Megjelenés helye:	Évfolyam:
Magyar Iskola	Besztercebánya	1903
Magyar Kisdiednevelés és Népoktatás	Eperjes	1895—1918
Magyar Népoktatás	Nyitra	1912—13
Magyar Népművelés	Székesfehérvár	1923—30
Magyar Népművelés	Kecskemét	1902—03
Magyar Tanító	Komárom	1921—28, 1935—44
Magyar Pestalozzi	Kolozsvár	1898
Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező	Debrecen	1870—78
Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő	Nagybánya—Kecskemét	1879—86
Máramarosi Tanügy	Máramarossziget	1885—86
Nemzeti Népiskola	Galgóc	1879—83
Nemzeti Népiskola	Trencsén	1913
Neue Ungarische Schulzeitung	Újvidék	1886—88
Nevelés	Losonc	1888—91
Nevelészet	Székesfehérvár	1873
Népiskola	Győr	1940—44
Népiskolai Lapok	Sopron	1881—90
Népiskolai Lapok	Szatmár	1870—71
Népiskolai Tanügy	Sátoraljaújhely	1909—10
Népnevelés	Győr	1934—37
Népnevelési Közlöny	Nagyvárad	1897—99
Népoktatás	Kalocsa	1914—15
Népoktatás	Pécs	1910
Néptanoda	Marosvásárhely	1870—73
Néptanoda	Pécs	1872—1901
Néptanító	Aranyosmarót	1892—94
Nógrádmegyei Tanügy	Balassagyarmat	1906
Oktató Néplap	Pozsony	1897
Óvoda és Iskola	Hódmezővásárhely	1914—19
Pestvármegyei Tanügy	Pestszentlőrinc	1901
Protestáns Tanítók Lapja	Hódmezővásárhely—Hajdúböszörmény	1890—93
Protestáns Néptanító	Hajdúnánás	1887—90
Protestáns Tanügyi Szemle	Mezőtúr	1927—44
Református Néptanítók Lapja	Hajdúböszörmény	1901—03
Somogyi Iskolaügy	Kaposvár	1913—14
Sopronmegyei Tanügy	Sopron	1901—02
Szabolcsi Tanító	Nyíregyháza	1922—44
Székely Tanügy	Marosvásárhely	1899—1916
Szilágyvármegyei Tanügy	Zilah	1898—1918
Tanítóegyesületi Értesítő	Kalocsa	1930
Tanítók Lapja	Hajdúböszörmény—Debrecen	1894—1944
Tanítószövetség	Szabadka	1913
Tanügy	Békés	1893—1944
Tanügyi Értesítő	Beszterce	1895—1910
Tanügyi Értesítő	Székesfehérvár	1903—04
Tanügyi Értesítő	Veszprém	1902—03
Tanügyi Füzetek	Pécs	1876
Tanügyi Közlöny	Arad	1914
Tanügyi Lapok	Szabadka	1885—86
Tanügyi Tanácskozó	Dés	1893—1916

Cím:	Megjelenés helye:	Évfolyam:
Tolnavármegyei Tanügy	Szekszárd	1916—19
Trencsénvármegyei Tanügyi	Trencsén	1913
Udvarhelyi Népnevelés	Székelyudvarhely	1907—11
Ungmegyei Tanügy	Ungvár	1881—86
Veszprém vm-i Tanügyi Közlöny	Veszprém	1913—14
Zalai Tanügy	Nagykanizsa	1881
Zólyomvármegyei Tanügy	Besztercebánya	1895
Zsilvölgyi Iskola	Lupény	1911

DR. JÁNOS BERENCZ:

**PROBLEME DER MORALISCHEN ERZIEHUNG IN DEN PEDAGOGISCHEN
PROVINZBLÄTTERN UNGARNS, VON 1867 BIS 1945.**

— Kurze Zusammenfassung. —

Die Abhandlung behandelt sich mit den Problemen der moralischen Erziehung von 110 pädagogischen Provinzblättern.

Im ersten Teil behandelt der Verfasser kurz die verschiedenen Typen der pädagogischen Provinzblätter: die kirchlichen, staatlichen Organe und die Zeitschriften der Lehrerverbände.

Im folgenden zweiten Teil wird die Periode von 1867 bis zum Ende des ersten Weltkrieges (1918) analysiert. Es wird gezeigt, wie sich die pädagogischen Provinzblätter mit den allgemeinen weltanschaulichen pädagogischen Fragen, mit der allgemeinen moralischen Haltung der Dorfjugend, mit den Problemen der sexuellen Erziehung, befassen.

Eingehend wird die nationalistische Haltung die gegen die nationale Minderheiten feindselige Einstellung kritisiert. Als charakteristisches Problem wird das Problem der pädagogischen Deutung der Auswanderung erläutert. Als interessante Erscheinung kann die Einstellung einiger pädagogischen Zeitschriften zum Frieden erwähnt werden: in einigen Organen lesen wir manche pazifistische Phrasen, es gibt aber auch Stimmen, die die Unaufrichtigkeit der offiziellen, militaristischen Äusserungen bestreiten.

In den Jahren des ersten Weltkrieges befasst sich die pädagogische Presse der Provinz auch mit der sogenannten „Kriegspädagogik“, meistens im Sinn der offiziellen militaristischen Einstellung. Es können aber auch einige — vom bürgerlichen Standpunkt gesehen „objektiver“ Artikel genannt werden, in denen — neben den sogenannten pädagogischen Vorteilen der „Kriegspädagogik“, zum Beispiel der hervorragenden Rolle der Erziehung zur Tapferkeit, — auch die pädagogischen Nachteile, die Schattenseiten — verhältnismässig offen eingestanden werden.

Nur wenig beschäftigte sich die pädagogische Provinz-Presse mit der Erziehung zur „Kollektivität“ — im bürgerlich-nationalistischem Sinne. Diese Artikel waren mit bürgerlicher „Nivellierungstendenz“ durchdrungen und trachteten danach, die Widersprüche, den Gegensatz der antagonistischen Klassen im Bewusstsein der Jugend zu dämpfen, die Illusion der „harmonischen bürgerlichen Gesellschaft“ einflößen.

Ein auffallend grosses Interesse wurde den praktischen Fragen der Schuldisziplin, der Züchtigung und der körperlichen Strafe gewidmet. Ein reges Zeichen dafür, dass so die objektive, wie die subjektive Verhältnisse für eine richtige Disziplin, für wahre harmonische Schulordnung im Kapitalismus ungünstig waren. Die Mehrzahl der Artikel behandelt diese Fragen konventionell, im Geiste der konservativen Pädagogik. Die Lehrer sehen zwar im Allgemeinen die Unzulänglichkeit und die Mängel des Prügels ein, sie können sich aber bei den gegebenen Schulverhältnissen, beim damaligen Niveau der theoretischen und praktischen Pädagogik — nicht genügend helfen, sie sind meistens nicht fähig,

um in schweren Fällen sich anderswie verhalten. Es können aber auch einige weiter blickende, humanistische Ausserungen erwähnt werden, schon in den Jahren 1874/75.

Ferner können wir auch einiges über Erziehung zum bürgerlichen Humanismus und zu den Fragen der Willens-, und Charakter-erziehung in unseren Provinz-zeitschriften lese. Auch heute finden wir einige bemerkenswerte Ansichten zum Beispiel über verschiedene Charakterfehler der Schüler — wie Lügen, Egoismus, Faulheit, Kleptomanie u. a. In manchen dieser Artikel finden wir reelle Beobachtungen, ein Suchen nach der psychologischen, entwicklungspsychologischen Motivation der genannten Fehler.

— Im dritten Teil unseres Artikels wird das Zeitalter der Gegenrevolution zwischen den zwei Weltkriegen, kritisch behandelt (1919—1945). Die allgemeine Tendenz der bürgerlichen Pädagogik wird im Wesentlichen nicht verändert, doch wird der Inhalt und Stil der pädagogischen Zeitschriften schärfer reaktionär, aggressiver nationalistisch und ausgesprochen antikommunistisch. Die Tongeber der pädagogischen Presse setzen sich manchmal scharf gegen den altmodischen pädagogischen Liberalismus ein. Es wird ein grosses Gewicht auf die militärisierung der Erziehung gelegt, der militäristisch-reaktionären Jugendorganisation, der sogenannten „Levente“. Dennoch können aber auch einige bürgerlich liberalere, objektivere Stimmen in der Provinzpresse erwähnt werden. In dieser schwerer Lage, wo die reaktionär autoritative, konservative Erziehung an Stärke immer zunimmt, kann man gewissermassen positiv den Einfluss der bürgerlich-liberalen „Reformpädagogik“, die kinderpsychologische, pädagogisch-psychologische Forschungen bewerten.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass sich die pädagogische Praxis des Zeitalters vielseitig in den ungarischen pädagogischen Provinz-Zeitschriften widerspiegelt. Gewisse pädagogische Probleme werden häufiger und konkreter behandelt, wie in den Publikationen und Zeitschriften der Hauptstadt. Es kann auch die Tatsache nicht übersehen werden, dass wir in den Provinzblättern manche vernachlässigte Fragen und einige — verhältnissmässig — fortschrittliche Ideen, Bestrebungen lesen kann. (Dies gilt z. B. der Kritik der militäristischen „Kriegspädagogik“, den moralischen Problemen der Auswanderung, den Problemen der Erziehung zur Liebe des Friedens.)